

tenschap, mitsgaders om door ontwikkeling van vereenigde krachten tot uitbreiding van kennis en geleerdheid mede te werken'; als 'neven bestemming' noemde de commissie 'de uitbreiding en bevordering der wetenschap, al ware het alleen maar omdat het eerste zonder het laatste niet bereikt kan worden'.⁵⁰ Uit deze volgorde blijkt dat de commissie wilde vasthouden aan de praktische oriëntatie, die het Organiek Besluit aan het hoger onderwijs had gegeven. Zij was alleen veel concreter. De universiteit moest de studenten tot 'maatschappelijke betrekkingen' opleiden. Toch wilde de commissie kennelijk vermijden, dat de universiteit tot een 'vakschool', tot een hogere beroepsopleiding zou worden. Zo wordt verklaard, waarom zij de 'uitbreiding en bevordering der wetenschap' als 'neven bestemming' noemde. De betekenis van deze nieuwe dubbele doelstelling moet niet worden onderschat. Vrijwel alle wetsontwerpen op het hoger onderwijs uit de jaren 1868-1875 grepen daarop terug en ook de Hoger Onderwijswet van 1876 zelf, zij het dat zij de vorming en voorbereiding van de studenten 'tot zelfstandige beoefening der wetenschappen' als eerste doelstelling noemt, die van hun vorming tot 'het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen' als tweede. Ook in de discussies, die na 1848 werden gevoerd over de hervorming van het hoger onderwijs, ging het telkens weer over de vraag, of de universiteit de praktische beroepsopleiding of het wetenschappelijk onderzoek moest dienen of beide tegelijk. Dat geldt in het bijzonder voor de discussies binnen de theologische faculteit.

Het is onduidelijk, waaraan de commissie in 1849 haar formulering van de dubbele doelstelling heeft ontleend. Ik wil niet uitsluiten, dat zij zich heeft laten leiden door de beginselen, die ten grondslag lagen aan het 'model', waarnaar in de eerste helft van de negentiende eeuw verschillende universiteiten in Duitsland en in het bijzonder in Pruisen werden opgericht of gereorganiseerd.⁵¹ Dit Duitse 'model' wordt veelal teruggevoerd op Wilhelm von Humboldt, die in 1809/10 betrokken was bij de oprichting van de Friedrich-Wilhelm-Universiteit in Berlijn. Von Humboldt ging uit van twee beginselen: de academische vrijheid en de *Einheit von Forschung und Lehre*. Deze beide principes moet men zien tegen de achtergrond van de aantrekkingskracht die het Franse, napoleontische universiteitsmodel toentertijd in Duitsland uitoefende. De universiteiten zouden in hogere beroepsopleidingen moeten worden omgezet. Het wetenschappelijk onderzoek moest in speciale instituten worden ondergebracht.

Von Humboldt wees deze ideeën niet principieel af. De universiteit van Göttingen, waar hij had gestudeerd, was in 1734 bewust opgericht met het oog op de opleiding van ambtenaren voor de staat. Zijn be-

50. Citaat naar J.C. Rupp, *Van oude en nieuw universiteiten. De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland, 1945-1995*, Den Haag 1997, 57 (noot 24).

51. K. van Berkel, 'De Koninklijke Akademie en het Nederlandse "wetenschapsbeleid" in Europees perspectief, 1851-1876', in K. van Berkel, *Het oude Instituut en de nieuwe Akademie. Overheid en wetenschapsbeoefening omtrent het midden van de negentiende eeuw*, Amsterdam 2000, 41, 52-60, bestrijdt dat het Duitse model in Nederland als voorbeeld voor de diverse wetsvoorstellen op het hoger onderwijs tussen 1859 en 1976 heeft gediend. Naar mijn mening is het te vroeg om een definitief oordeel te vellen, omdat een grondige studie naar de debatten in en buiten de Tweede Kamer over de reorganisatie van het hoger onderwijs ontbreekt. Eveneens ontbreekt een onderzoek naar de staatscommissie van 1849.